

การใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องรถม้าลำปางในการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

The Use of the Body of Knowledge for Lampang's Horse Carriage
in Art Education

นันทยา สมสรวย¹ และ ปันณธร สมสรวย²

Nanthiya Somsaruy¹ and Pannatorn Somsaruy²

บทคัดย่อ

จังหวัดลำปางเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นเมืองรถม้า นอกจากใช้เป็นพาหนะสัญจรแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์ทางการท่องเที่ยว ชุมชนที่ประกอบอาชีพขั้รถม้าในจังหวัดลำปางมีแหล่งเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งโรงฝึกม้า โรงเลี้ยงม้า โรงงานประกอบรถม้า ยังมีกลุ่มประดิษฐ์รถม้าจำลอง เพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่นที่มีความสมบูรณ์ สามารถนำเนื้อหาเรื่องรถม้าลำปางมาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ ทั้งกระบวนการคิดที่ได้จากการไปเรียนรู้จริงที่โรงรถม้า กระบวนการค้นคว้าจากการสัมภาษณ์คนในชุมชน กระบวนการแก้ปัญหาโดยการสังเกตการปฏิบัติงานของช่างทำรถม้า และเกิดการเรียนรู้ของกระบวนการกลุ่มที่เน้นการสอนโดยใช้สภาพจริงในท้องถิ่น รวมไปถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในท้องถิ่นของตน เพื่อส่งเสริมช่างฝีมือด้านงานศิลปหัตถกรรม ในการใช้ทักษะดั้งเดิมรวมถึงวัสดุในท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้พื้นบ้าน และช่วยอนุรักษ์ไว้ซึ่งความแตกต่างระหว่างภูมิภาค

คำสำคัญ: องค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องรถม้าลำปาง / ออกแบบการสร้างสรรค์ / การสอนศิลปะ

Article Info: Received 5 July, 2017; Received in revised form 11 December, 2018; Accepted 2 March, 2019

¹ อาจารย์สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง อีเมล: foryoufromart@hotmail.com
Lecturer in Art and Design Division, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University
Email: foryoufromart@hotmail.com

² อาจารย์สาขาวิชาออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี อีเมล: death.and.die@hotmail.com
Lecturer in Visual Communication Design Division, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Dhonduri Rajabhat University Email: death.and.die@hotmail.com

Abstract

Lampang province is well known for being a horse carriage town. Besides using horses as a mean for transportation, this is as well a symbol for tourism in which the local who have been practicing horse carriage as an occupation, have established an education center comprising of the horse training centers, horse farms, horse carriage factories. In addition, there is a group making horse carriage models as souvenirs for tourists. Thus, this is considered as an ideal place to learn distinctive characteristics of local arts. Contents related to Lampang's horse carriage can be used to develop visual arts stretching from the thinking process collected from horse carriage factories, the interview process of the local, the problem solving process of the horse carriage makers. These enable the learning process which underlines real situations and the historical art in the local area supporting art and craft, traditional skills and local materials. Therefore, it is perceived as a tool sustaining local knowledge and to preserve differences across regions.

KEYWORDS: BODY OF KNOWLEDGE FOR LAMPANG'S HORSE CARRIAGE / CREATIVE DESIGN / ART EDUCATION

บทนำ

จังหวัดลำปางเป็นแหล่งอารยธรรมล้านนาไทยที่น่าสนใจไม่น้อยไปกว่าจังหวัดใด ๆ ชาวลำปางมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย คงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ และเป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นของตนเอง คนทั่วไปจะรู้จักกันว่าจังหวัดลำปางเป็นเมืองรถม้า ซึ่งนอกจากใช้เป็นพาหนะสัญจรแล้ว รถม้ายังเป็นสัญลักษณ์ทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดลำปางอีกด้วย (นพวรรณ สิริเวชกุล, 2542)

ในตอนแรกรถม้าจะให้บริการพวกแม่ค้าบรรทุกผักไปจำหน่ายที่ตลาดเท่านั้น ต่อมาจึงกลายเป็นพาหนะหลักในการสัญจรในเมืองลำปาง ปัจจุบันแม้จะใช้รถยนต์ในการเป็นพาหนะตามความเจริญของยุคสมัย แต่ชาวลำปางก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์นี้ไว้ ทั้งในการรับ-ส่งผู้โดยสาร การนำไปทำเป็นของที่ระลึกในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของเมืองลำปาง รวมไปถึงความต้องการที่จะนำเรื่องราวเกี่ยวกับรถม้าไปถ่ายทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลังให้

มีความรักในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนและร่วมมือกันอนุรักษ์ต่อไป ชุมชนบ้านต้นธงชัยเป็นชุมชนที่มีอาชีพขั้บรณม้ามากที่สุดชุมชนหนึ่ง

ผลการสำรวจรายชื่อสมาชิกผู้ประกอบการรถม้าลำปาง มีสมาชิกจากชุมชนบ้านต้นธงชัย 32 คน ในชุมชนมีทั้งโรงฝึก โรงเลี้ยงม้า โรงงานประกอบรถม้า นอกจากยึดอาชีพขั้บรณม้าแล้ว ยังมีการรวมกลุ่มประดิษฐ์รถม้าจำลองเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว สำหรับส่วนประกอบของรถม้าจำลอง ได้ย่อดส่วนจากรถม้าจริงและถอดแบบส่วนประกอบของรถม้าเพื่อความสมจริง จึงถือได้ว่าชุมชนบ้านต้นธงชัยเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่นที่มีความสมบูรณ์ สามารถนำเนื้อหาเรื่องรถม้ามาใช้ในระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนได้

การนำงานศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนสาระทัศนศิลป์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะนั้น พบว่า ยังมีไม่มากนักได้พบว่ามีการจัดทำในรูปแบบการบูรณาการระหว่างวิชา เช่น วิชาภาษาไทยกับวิชาสังคม โดยการเชื่อมโยงเรื่องราวของประเพณี ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นและเป็นเรื่องราวในท้องถิ่นที่โรงเรียนแห่งนั้นตั้งอยู่ ส่วนวิชาทัศนศิลป์โดยตรงนั้นได้มีการจัดทำเป็นโครงการระยะสั้น ให้ปราชญ์ท้องถิ่นเข้ามาแนะนำ สาธิตให้ดูและฝึกทำทีละขั้นตอน ปัญหาที่พบคือ ปราชญ์ท้องถิ่นไม่สามารถถ่ายทอดได้เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และความสามารถของนักเรียน ชิ้นงานยากเกินไป ครูไม่มีส่วนร่วมในการสอนกับปราชญ์ท้องถิ่น รวมถึงการที่ครูไม่มีความรู้ ความเข้าใจในการทำงานศิลปะท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้านก็ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการสอน ทำให้การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ไม่เกิดผลมากนัก หากครูผู้สอนมีข้อมูลที่ถูกต้อง ครูก็สามารถช่วยเกื้อหนุนเรื่องราวประวัติความเป็นมา และร่วมอธิบายขั้นตอนการทำงานศิลปะให้แก่นักเรียนเพิ่มเติมได้

ภาพ 1 รถม้าลำปาง

ภาพ 2 รถม้าจำลองของชุมชนบ้านต้นธงชัย

ภาพ 3 การรวมกลุ่มจัดทำร่มจำลองในชุมชน ภาพ 4 ประชาชนท้องถิ่นถ่ายทอดองค์ความรู้ในชั้นเรียน

การจัดการเรียนรู้ทางศิลปะ

การเรียนรู้ หมายถึง การใช้กระบวนการเรียนรู้ค้นหาองค์ความรู้และสิ่งประดิษฐ์ ชิ้นงานส่วนกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การใช้กระบวนการคิดและกระบวนการทางสังคม กระบวนการกลุ่ม ค้นคว้าความรู้ หาผลผลิตสำหรับการเรียนรู้ทางศิลปะ เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดความซาบซึ้งและการเห็นคุณค่า ดังจะเห็นได้จากผลงานศิลปะที่ศิลปินได้มีการใช้ระบบเส้น สี รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว ออกมาเป็นผลงานที่มีคุณภาพ (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2550) การเรียนรู้ทางศิลปะเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรม 3 ด้านคือ 1) ด้านพุทธิพิสัย เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านสมองของผู้เรียนจากการไม่รู้ ไม่เข้าใจโดยการค้นหาเหตุผล เรียนรู้จากส่วนรวมมาส่วนย่อย เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยประสบการณ์หลาย ๆ ด้านโดยใช้ธรรมชาติรอบตัวเป็นสื่อ 2) ด้านทักษะ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนด้านทักษะ ทั้งการพูด ความคิด การปฏิบัติ การเขียน คือการทำให้ผู้เรียนมีทักษะต่าง ๆ อย่างฉับไว โดยการฝึกแก้ปัญหา คิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาในงาน การประดิษฐ์ การฝึกพูด การวิจารณ์งาน การกำหนดปัญหาให้ผู้เรียนคิดค้น 3) ด้านจิตพิสัย เป็นการเปลี่ยนแปลงทางคุณลักษณะด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของคน ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรับรู้ และการเรียนรู้ คือ ทักษะการรับรู้ด้านการเห็น ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์เกิดความเข้าใจ ทักษะการรับรู้ด้านความงาม โดยเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่ง เกิดจากการสร้างความคุ้นเคย

นอกจากการเปลี่ยนพฤติกรรมทั้ง 3 ด้านแล้ว ศิลปะสามารถสร้างความฉลาดทางอารมณ์ที่จะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และมีความสุข ผู้เรียนจะมีโอกาส

ได้แสดงออกถึงสิ่งที่รับรู้อย่างสร้างสรรค์ และเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวจากการประดิษฐ์สิ่งใหม่ สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข (ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2544) สอดคล้องกับ วิรุณ ตั้งเจริญ (2545) ศิลปะเป็นเรื่องราวของความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และจินตนาการ ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะครูผู้สอนจำเป็นต้องใช้วิธีการที่จะเร้าให้ผู้เรียนเกิดอารมณ์ เกิดแรงบันดาลใจ เพื่อให้สามารถสร้างผลงานศิลปะที่มีคุณภาพ ผู้สอนจะต้องแสวงหาวิธีที่กระตุ้นให้คิด รวมถึงการใช้คำที่ให้ความรู้สึกตื่นเต้น หดหู่ เสียใจ สลดใจ หลีกเลี่ยงการใช้คำที่จะเป็นอุปสรรคหรือขัดขวาง หรือสกัดกั้นความคิดและความเป็นอิสระในการแสดงออก แต่ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเป็นตัวของตัวเองในการแสดงออก โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อการทำงานศิลปะ ซึ่งครูผู้สอนควรจะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะว่าจะต้องคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียน ความสามารถในการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในการสร้างสรรค์งาน สภาพการณ์ในขณะที่ทำงานและทักษะในการทำงานที่ผ่านกระบวนการรับรู้อย่างเป็นขั้นตอน (McFee, 1961) การเรียนการสอนศิลปะควรมีเป้าหมายในการเรียนรู้ดังต่อไปนี้ คือ 1) ปลูกฝังความรัก ความซาบซึ้ง และให้คุณค่าของมรดกทางศิลปะ 2) ให้ผู้เรียนได้ค้นพบความพอใจในการสร้างสรรค์งานตามแบบอย่างเฉพาะตัว 3) ให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคม ในขณะเดียวกันครูจะต้องแสวงหาแนวคิดและการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนได้มีการฝึกการใช้ภาษาในการวิพากษ์วิจารณ์งานศิลปะ การแสดงความคิดเห็นอย่างมีหลักเกณฑ์ และการทำความเข้าใจกับศิลปินและงานศิลปะในอดีต ครูศิลปะให้ได้ผลจะต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในวิชาศิลปะอย่างถูกต้องสามารถสร้างงานทางศิลปะได้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีสอนและมีความเข้าใจในธรรมชาติของผู้เรียน ดังนั้นในการสอนศิลปะ ครูจึงต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมกับ เพราะในการเรียนการสอนนั้นสามารถปลูกฝังทัศนคติ นิสัย ความคิดและแบบแผนแห่งพฤติกรรมเนื่องจากในช่วงประถมศึกษาเป็นช่วงเวลาแห่งพัฒนาการมีความสำคัญและพัฒนาการต่าง ๆ ที่ครูเป็นผู้ช่วยเสริมขึ้นนี้จะติดตัวเด็กต่อไปจนเป็นผู้ใหญ่ (Chapman, 1978)

วิธีการจัดการเรียนการสอนศิลปะโดยมุ่งที่การแสดงออกอย่างสร้างสรรค์เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีอิสระทางปัญญาโดยสมบูรณ์ มีอิสระในการเลือก การแสดงออก และการสร้างงาน ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะในระดับประถมศึกษา มี

วิธีการดังนี้ คือ 1) การสร้างงานทางศิลปะตามเรื่องที่กำหนด ผู้สอนกับผู้เรียนร่วมกันกำหนดชื่อเรื่องเพื่อใช้เป็นเนื้อหาในการแสดงออกทางศิลปะ การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออกทางศิลปะตามชื่อเรื่องที่ได้ร่วมกันเลือกและเห็นว่ามีเหมาะสมนั้น ทำให้สามารถแสดงออกได้อย่างสมบูรณ์โดยมีข้อจำกัดในเรื่องประสบการณ์ ความถนัด ตลอดจนวัสดุที่ใช้ เพราะได้แสดงความสามารถในการแสดงออกตามขอบเขตที่ตนมีอยู่ 2) การลอกแบบ คือ การทำให้เหมือนตัวแบบมากที่สุด การลอกแบบสามารถทำได้ทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม ผลของการลอกแบบ คือ ผู้เรียนได้ฝึกความชำนาญในการสร้างผลงานทางศิลปะ โดยใช้ตัวแบบเป็นสิ่งช่วยให้สร้างงานศิลปะ แต่วิธีนี้จะไม่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงออกอย่างสร้างสรรค์และมีอิสระ เพราะเน้นในเรื่องการลอกแบบให้เหมือนกับตัวแบบให้มากที่สุด 3) การทำตามคำสั่ง ผู้สอนเป็นผู้ออกคำสั่งให้ผู้เรียนปฏิบัติตามเป็นขั้น ๆ ในขณะที่ทำกิจกรรม โดยผู้สอนจะเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติงานของผู้เรียนตลอดเวลา อาจออกคำสั่งเป็นคำพูดแล้วให้ทำตาม หรือปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วให้ทำตาม 4) การสอนโดยใช้แม่แบบ ได้แก่ การสอนที่ผู้สอนหรือผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้สร้างแม่แบบขึ้นแล้วให้ผู้เรียนนำแม่แบบไปลอกโดยวิธีนำแม่แบบไปวางบนกระดาษแล้วใช้ดินสอลากไปตามเส้นรอบนอกของแม่แบบ นอกจากนี้ยังมีแม่แบบชนิดที่มีรอยปรูแสดงรูปร่างของสิ่งของ แล้วให้ลากเส้นตามรอย 5) การสอนโดยใช้แบบฝึก ผู้สอนเป็นผู้เตรียมบทเรียนโดยการวาดภาพบนกระดาษโดยใช้เพียงเส้นรอบรูปแล้วนำมาให้ผู้เรียนระบายสี แรเงาหรือตกแต่งภาพให้สวยงาม เป็นการฝึกหัดการใช้สรีระบายภาพในบทเรียนสำเร็จรูป สามารถนำแบบฝึกหัดที่จัดทำขึ้นแล้วอัดสำเนาไว้เป็นจำนวนมาก ๆ เพื่อให้นำไปใช้ฝึกต่อ ๆ ไปได้

นอกจากนี้ ยังมีการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับชั้นประถมศึกษาโดยใช้งานศิลปะในท้องถิ่น หรือการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของชุมชนในท้องถิ่น จากบทความของ UNESCO (2006a) ที่กล่าวถึงหลักสูตรศิลปศึกษาในแถบแอฟริกาใต้ พบว่าในระดับชั้นประถมศึกษานั้น นอกจากใช้หลักสูตรกลางของประเทศแล้ว ยังเพิ่มเรื่องราวของงานศิลปะพื้นบ้านในการพัฒนานักเรียนในด้านทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ และการพัฒนาทางด้านจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความรักในงานศิลปะ ในรูปแบบของงานศิลปะ 2 มิติ จำพวกการวาดเขียนและงานศิลปะ 3 มิติจำพวกการปั้น รวมไปถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในท้องถิ่นของตน ผ่านเอกสารข้อมูลและการทัศนศึกษา สอดคล้องกับองค์การยูเนสโก UNESCO, (2006b) ที่กล่าวถึง การเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาในแถบเอเชีย

แปซิฟิกไว้ว่า นอกจากการเรียนการสอนตามรายวิชาที่ได้จัดไว้ ยังได้มุ่งความสำคัญไปที่ การประชาสัมพันธ์แลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรม ในกลุ่มประเทศสมาชิกในรูปแบบของ งานศิลปหัตถกรรม ประเพณี และวัฒนธรรม อีกทั้งยังได้จัดโครงการ Seal of excellence ในแถบภูมิภาคเอเชีย เพื่อส่งเสริมช่างฝีมือด้านงานศิลปหัตถกรรม ในการใช้ทักษะดั้งเดิม รวมถึงวัสดุในท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้พื้นบ้าน และช่วยอนุรักษ์ไว้ ซึ่งความแตกต่างระหว่างภูมิภาค โดยงานศิลปหัตถกรรมที่ส่งเข้าร่วม โครงการใช้เกณฑ์ตัดสินทางด้านความประณีตงดงาม ได้มาตรฐาน สู่ถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมส่วน Almeida and Barbosa (2001) ได้ศึกษาการจัด การเรียนการสอนศิลปะในระดับชั้นประถมศึกษาในประเทศบราซิล พบว่า นักเรียนได้เรียน ศิลปะตามความสนใจผ่านรูปแบบงานศิลปะที่หลากหลาย ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ เริ่มจากประวัติความเป็นมาทางวัฒนธรรม ศึกษาถึงความแตกต่างทาง วัฒนธรรมและการยอมรับในวัฒนธรรมอื่น ทราบถึงแนวคิดในการสร้างงานศิลปะ กระบวนการ สร้างงานศิลปะ การใช้วัสดุอุปกรณ์ โดยมีแหล่งท้องถิ่นช่วยเหลือสนับสนุน

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะมีความสำคัญในด้านการเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้น การส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม สุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้นกิจกรรมศิลปะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนา ผู้เรียนโดยตรงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม ตลอดจนนำไปสู่ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเองและแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาระบบการเรียนรู้ทางศิลปะ การเห็นภาพรวม การสังเกตรายละเอียด สามารถค้นพบ ศักยภาพของตนเองอันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมี ความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

วิสัยทัศน์สำหรับการเรียนรู้ศิลปะ คือ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ การคิดที่เป็นเหตุเป็นผลถึงวิธีการทางศิลปะ ความเป็นมาของรูปแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และรากฐานทางวัฒนธรรม ค้นหาผลงานศิลปะสื่อความหมายกับตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความสนใจส่วนตัว ฝึกการเรียนรู้ การสังเกตที่ละเอียดอ่อนอันนำไปสู่ความรัก เห็นคุณค่า

และเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของศิลปะและสิ่งรอบตัว พัฒนาเจตคติ สมาธิ รสนิยมส่วนตัว มีทักษะ กระบวนการ วิธีการแสดงออก การคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงบทบาทของศิลปกรรมในสังคม ในบริบทของการสะท้อนวัฒนธรรมทั้งของตนเองและวัฒนธรรมอื่น พิจารณาว่าผู้คนในวัฒนธรรมของตนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่องานศิลปะ ช่วยให้มีมุมมองและเข้าใจโลกทัศน์กว้างไกล ช่วยเสริมความรู้ ความเข้าใจ มโนทัศน์ด้านอื่น ๆ สะท้อนให้เห็นมุมมองของชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนา ด้วยลักษณะธรรมชาติของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การเรียนรู้เทคนิค วิธีการทำงาน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างอิสระ ทำให้ผู้เรียนได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ดัดแปลงจินตนาการ มีสุนทรียภาพและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทยและสากล

การจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ต้องการการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตั้งแต่ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เรียนต้องเรียนรู้ให้ครบถ้วนด้วยสมอง ใจ และเรียนรู้ด้วยตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยการจัดการให้ผู้เรียนชวนขยายหาความรู้ เพิ่มความรับผิดชอบ กล้าแสดงออก และเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดสร้างแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นกลุ่มสาระศิลปะจึงเพิ่มประสบการณ์การทำงานจริงตามสภาพการณ์ให้มากยิ่งขึ้นไปตามช่วงชั้นปี ในการจัดการเรียนรู้จะเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ พัฒนาความฉลาดทางสติปัญญาและอารมณ์คุณค่าของตนเองการแสดงออกอย่างอิสระ เพิ่มการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้จริง เพิ่มโครงงานตามศักยภาพเพื่อให้ผู้เรียนมีความสุข มีเสรีภาพในการเรียนและแสวงหาความรู้ได้เองตามความต้องการ

สำหรับยุทธศาสตร์การเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทางศิลปะด้านทัศนศิลป์ แบ่งออกเป็น 5 ด้านดังนี้คือ 1) การเรียนรู้แบบพัฒนาความสามารถในกระบวนการคิดของผู้เรียนเป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องมีการใช้ข้อมูลทางศิลปะกับกระบวนการคิดของตนเอง และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นด้วยการตัดสินใจ/เลือกยุทธศาสตร์กระบวนการ/ประเมินตนเอง/วางแผนปฏิบัติงาน/ลงมือปฏิบัติงาน/ตรวจสอบและปรับปรุงผลงานอยู่เสมอ มีการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative thinking) ด้วยการสร้างแนวคิดใหม่/แสวงหาพิจารณาทางเลือกอย่างหลากหลาย/ประยุกต์ปรับเข้าหาแนวทาง/สำรวจทางเลือกที่เหมาะสม/ตั้งข้อตกลงร่วมกัน การคิดวิเคราะห์ (Critical thinking) ด้วยกระบวนการตรวจสอบ/ทำให้ชัดเจน/จัดระบบ/

ให้เหตุผล/วิเคราะห์/ทำให้กระจ่างชัด/ตั้งสมมติฐาน/ทำนาย/ประเมิน/สังเคราะห์ การคิดไตร่ตรอง (Reflective thinking) วิธีนี้จะคิดด้วยการตั้งคำถาม คำถามตนเอง/เชื่อมโยงความคิดก่อนหน้า ความคาดหวังและประสบการณ์ปัจจุบันเข้าด้วยกัน/แสวงหาพิจารณาทางเลือกที่เหมาะสม 2) การเรียนรู้แบบการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะด้วยการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยการปฏิบัติ ทดลองหาเหตุผลด้วยตนเอง สัมผัสจริงด้วยตนเอง สรุปด้วยตนเอง เป็นประสบการณ์ตรง 3) การเรียนรู้แบบการประเมินตนเอง เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่มีลำดับขั้นตอนไว้ชัดเจนโดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ประเมินตนเอง หรือประเมินเพื่อนในชั้นเรียนอย่างมีเหตุมีผล 4) การเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหา เป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่เน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาเอง หาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง ตั้งแต่การกำหนดปัญหาและค้นหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธี และขั้นตอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน 5) การเรียนรู้แบบเชื่อมโยงบูรณาการความรู้สหสาขาเป็นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ศิลปะที่สามารถบูรณาการเชื่อมโยงความรู้และกระบวนการ ทั้งในกลุ่มสาระและระหว่างกลุ่มสาระ

การวัดและประเมินผลใช้การติดตามประเมินผลตามมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้และมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ซึ่งใช้เป็นเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียนที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ คุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินการเรียนรู้ของตนได้เอง และใช้วิธีการประเมินจากสภาพจริง ด้วยวิธีการประเมินผลที่หลากหลาย มีการบันทึกผลการประเมินอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาผู้เรียนศิลปะอย่างต่อเนื่อง ในการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ศิลปะตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงจำเป็นที่ผู้สอนจะต้องวัดผลและประเมินผลให้ครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม

แหล่งการเรียนรู้ คือ สถานที่ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ความคิดเห็น ความรู้สึกของบุคคล ซึ่งอาจมีการถ่ายทอดหรือบันทึกไว้ในสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือเรียน ตำรา หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ ด้วยธรรมชาติของกลุ่มศิลปะที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ วิธีการแสวงหาความรู้ได้ทุกเวลา ทุกโอกาสและทุกสถานที่ ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามมาตรฐาน

ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะได้สะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยสมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและอย่างไร 2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (Cohen & Uphoff, 1981) นอกจากนี้จากการศึกษาเรื่องชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของ สุชาดา จักรพิสุทธิ์ (2547) ได้สรุปไว้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งได้ออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคมองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิ หน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ วางแผน การร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชน ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ และลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วม แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น มีขั้นตอนดังนี้ คือ 1) การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล 2) การดำเนินงาน 3) การใช้บริการจากโครงการ 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Fornaroff, 1980) สอดคล้องกับ อคิน รพีพัฒน์ (2547) ที่ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ขั้นแรกของการมีส่วนร่วมเริ่มจากการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายใน

ชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ จากนั้น การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึง ทรัพยากรและที่จะใช้ในโครงการ นำไปสู่การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำ ประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน และใน ขั้นตอนสุดท้าย คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงาน บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่อง หรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียว

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อนำมาใช้กับกระบวนการจัดการศึกษา จะสามารถแบ่งรูปแบบได้ดังนี้คือ รูปแบบที่ 1 รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้ เกิดจากความสามารถและความต้องการของคนในชุมชนที่มุ่งให้ เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน โดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างไม่มีขีดจำกัดของระยะเวลา สถานที่ เพศ และอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่แท้จริง ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทหลักในการจัด การศึกษา ทั้งนี้รูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวทางนี้ ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 อย่างที่มีอยู่ ในชุมชน ได้แก่ คน ความรู้และทรัพยากรโดยมีกระบวนการดำเนินการ คือ 1) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาชุมชน 2) หาทางออกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต 3) ดำเนินการสร้าง กิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ไขปัญหามีอยู่ 4) ประเมินผลกิจกรรมโดยการกำหนดเนื้อหาหรือ กิจกรรมการเรียนรู้ จะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแล้วขยายออกไปสู่เนื้อหา หรือกิจกรรมที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งหมด รูปแบบที่ 2 รูปแบบการมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ชุมชนมีส่วนร่วมร่วมกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพชุมชน สอนองความต้องการและวิถีชีวิต ของชุมชนในท้องถิ่นโดยบุคคลในท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง มาจัดทำ หลักสูตรท้องถิ่นและประเมินผล รูปแบบที่ 3) รูปแบบการเชื่อมประสานการจัดการศึกษา ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะกับชุมชนที่มี กระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง มีองค์กรชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่น

กรณีศึกษา: การนำรถม้าลำปางมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

งานวิจัยที่ได้นำรถม้าลำปางมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนศิลปะ ได้แก่ การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำรถม้าจำลอง ชุมชนบ้านต้นธงชัย อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง (นันทิยา สมสรวย, 2551) จากการสัมภาษณ์และสังเกตขั้นตอนการทำรถม้าจำลอง มีการรวมกลุ่มประดิษฐ์รถม้าจำลองเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวโดยใช้บ้านของ สมบูรณ์ วงศ์คำ ซึ่งเป็นปราชญ์ท้องถิ่นเป็นที่รวมกลุ่ม และเป็นศูนย์กลางประสานงานภายในชุมชน สำหรับส่วนประกอบของรถม้าจำลองได้ย่อบางส่วนจากรถม้าจริงและถอดแบบส่วนประกอบของรถม้าเพื่อความสมจริง มีการเผยแพร่ข้อมูลการทำรถม้าจำลองแก่ผู้ที่สนใจผ่านการเป็นวิทยากรตามโรงเรียนต่าง ๆ หลังจากได้อรรถความรู้เกี่ยวกับรถม้าจากในชุมชนแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเป็นแผนการสอนเรื่องรถม้า เอกลักษณ์เมืองลำปาง แบ่งเป็นเรื่องการวาดรถม้า จำนวน 2 ชั่วโมง และการปั้นรถม้า จำนวน 2 ชั่วโมง ทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนอนุบาลเมืองลำปาง (ธงชัยศึกษา) จำนวน 30 คน นักเรียนมีความแตกต่างของคะแนนทดสอบก่อนเรียน-หลังเรียนดีขึ้นทุกคน โดยมีคะแนนความก้าวหน้าดีขึ้นมากที่สุดร้อยละ 60 รองลงมาคือ ร้อยละ 40 และร้อยละ 20 มีคะแนนการประเมินผลงานอยู่ในระดับดีมาก คิดเป็นร้อยละ 76.6 รองลงมามีคะแนนการประเมินผลงานอยู่ในระดับดี คิดเป็นร้อยละ 23.3 มีคะแนนการประเมินการนำเสนอผลงานอยู่ในระดับดีมาก คิดเป็นร้อยละ 86.6 รองลงมามีคะแนนการประเมินการนำเสนอผลงานอยู่ในระดับดี คิดเป็นร้อยละ 13.3 และมีผลการประเมินตนเองในด้านการเห็นคุณค่าศิลปะของนักเรียนอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งในด้านการเรียนช่วยฝึกให้เป็นคนรู้จักสังเกต คิดเป็นร้อยละ 83.3 รองลงมาคือ เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น คิดเป็นร้อยละ 70 และนักเรียนต้องใช้ความสามารถในการแก้ปัญหา คิดเป็นร้อยละ 66.6

หลังจากนั้นนำผลที่ได้มาทดลองพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นรถม้าจำลองของชุมชนบ้านต้นธงชัย สำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 จังหวัดลำปาง (นันทิยา สมสรวย, 2552) ในหลักสูตรประกอบด้วยเอกสารหลักสูตรที่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาขั้นตอนการทำงานอาชีพที่มีอยู่ในท้องถิ่นกับหลักสูตรกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ พุทธศักราช 2551 เนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่นการทำรถม้าจำลองของชุมชนบ้านต้นธงชัย4 หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรถม้าจังหวัดลำปาง ประกอบด้วยแผนการสอนจำนวน 3 แผน คือ แผนการสอนที่ 1 เรื่อง ประวัติรถม้าลำปาง แผนการสอนที่ 2 เรื่อง ส่วนประกอบรถม้า แผนการสอนที่ 3 เรื่อง เครื่องม้า

2) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ทำเปเปอร์มาเช่รถม้าจำลอง ประกอบด้วยแผนการสอนจำนวน 1 แผนคือ แผนการสอนที่ 4 เรื่อง วัสดุอุปกรณ์การทำเปเปอร์มาเช่

3) ขั้นตอนการทำต้นแบบ ประกอบด้วยแผนการสอนจำนวน 2 แผน คือ แผนการสอนที่ 5 เรื่อง การปั้นตัวม้าและขาม้า แผนการสอนที่ 6 เรื่อง การทำพิมพ์ปูนปลาสเตอร์

4) ขั้นตอนการทำเปเปอร์มาเช่ รถม้าจำลอง ประกอบด้วยแผนการสอนจำนวน 10 แผน คือ แผนการสอนที่ 7 เรื่อง วิธีทำและประกอบตัวม้า แผนการสอนที่ 8 เรื่อง ทฤษฎีสีเบื้องต้น แผนการสอนที่ 9 เรื่อง วิธีทำหลังคารถม้า แผนการสอนที่ 10 เรื่อง วิธีทำตัวถังรถม้า แผนการสอนที่ 11 เรื่อง วิธีทำล้อรถม้า แผนการสอนที่ 12 เรื่อง วิธีทำดุมล้อรถม้า แผนการสอนที่ 13 เรื่อง วิธีทำแหนรถม้า แผนการสอนที่ 14 เรื่อง วิธีทำคานล้อรถและคานม้า แผนการสอนที่ 15 เรื่อง วิธีทำฐานรองรถม้า แผนการสอนที่ 16 เรื่อง วิธีประกอบตัวถังรถม้ากับล้อและม้า

แบบสอผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนใช้ประเมินความรู้ความสามารถของนักเรียนที่เรียนหลักสูตรท้องถิ่น และแบบสังเกตพฤติกรรมการทำงาน ใช้ประเมินความสามารถในการปฏิบัติงานของนักเรียนระหว่างเรียน

จากนั้นผู้วิจัยนำแผนการสอนที่สร้างขึ้นไปทดลองสอนนักเรียนโรงเรียนอนุบาลเมืองลำปาง (ธงชัยศึกษา) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 1 จำนวน 25 คน จำนวน 16 แผนการสอน ผลที่ได้คือ การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับอาชีพการขับรถม้าและการทำรถม้าจำลองชุมชนบ้านต้นธงชัย โดยได้ข้อมูลมาเขียนเป็นเอกสารจากองค์ความรู้เฉพาะถิ่นตั้งแต่ประวัติรถม้าลำปาง วัสดุอุปกรณ์ในการทำรถม้า การประกอบรถม้า การดูแลรักษารถม้า และการทำรถม้าจำลอง นำเสนอผ่านหลักสูตรท้องถิ่น นักเรียนได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ในด้านกระบวนการคิด ได้เรียนรู้จริงที่โรงรถม้า ได้พัฒนากระบวนการค้นคว้าหาความรู้ได้เรียนรู้ด้วยการสัมภาษณ์ ได้เกิดกระบวนการแก้ปัญหา และเกิดการเรียนรู้กระบวนการกลุ่ม โดยเมื่อนักเรียนไปเรียนรู้ที่โรงรถม้าซึ่งได้จัดนักเรียนเป็นกลุ่ม มอบหมายหน้าที่ในกลุ่มอย่างชัดเจน ให้มีหัวหน้ากลุ่ม รองหัวหน้ากลุ่มและสมาชิก เมื่อไปศึกษาเสร็จ

แล้วจะนำข้อมูลที่ได้มาเขียนรายงาน หรือนำผลการเรียนรู้มาฝึกเขียนเรียงความ วาดภาพ ขึ้นให้เป็นชิ้นงานแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังได้รูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนโดยใช้รถม้า โดยใช้กิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อ เติมเต็มการเรียนรู้ จากการประชุมที่มิวิจัยได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน การศึกษาสภาพจริง เพิ่ม ทักษะการสังเกตที่โรงเรียนมาเป็นการร่วมลงมือทำ การสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลพื้นฐานเป็น การร่วมลงมือทำ การฝึกทำรถม้าจำลองจากกระดาษเหลือใช้กับวิทยากรในชุมชนเป็นการร่วม ลงมือทำ การประชุมร่วมถอดบทเรียนกับชุมชนเป็นการร่วมประเมินผล วิธีการเหล่านี้สรุป เป็นรูปแบบการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือทำ และร่วมประเมินผล

การผสมผสานรถม้าจำลองกับกระบวนการเรียนการสอนทางศิลปะ จากการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นที่ได้พัฒนาขึ้นโดยได้ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอน ในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ พุทธศักราช 5152 ซึ่งเป็นการพัฒนา หลักสูตรแนวทางใหม่ ตรงกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่มีการถ่ายโยงความรู้ในท้องถิ่น กับความรู้สมัยใหม่ที่เป็นสากลทั้งในลักษณะการจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน สอดคล้องกับวิธีการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับชั้น ประถมศึกษาที่เกี่ยวกับการสร้างงานศิลปะว่า ผู้สอนกับผู้เรียนควรร่วมกันกำหนดชื่อเรื่องขึ้น แล้วให้ผู้เรียนในกลุ่มใช้เป็นเนื้อหาในการแสดงออกทางศิลปะ การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออก ทางศิลปะตามชื่อเรื่องที่ได้ร่วมกันเลือกและเห็นว่ามีเหมาะสมนั้น ทำให้ผู้เรียนสามารถ แสดงออกได้อย่างสมบูรณ์โดยมีข้อจำกัดในเรื่องประสบการณ์ ความถนัด ตลอดจนวัสดุที่ใช้ เพราะได้แสดงความสามารถในการแสดงออกตามขอบเขตที่ตนมีอยู่ เปิดโอกาสให้ผู้เรียน เลือกแนวความคิดหรือเนื้อเรื่องของตนเองในการแสดงออก เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออก อย่างอิสระตามวิธีการของตนเอง และให้สิทธิในการสร้างงานด้วยตนเอง เป็นการเปิดโอกาส ให้ผู้เรียนได้มีอิสระทางปัญญาโดยสมบูรณ์ มีอิสระในการเลือก การแสดงออก และการสร้าง งาน ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะในระดับประถมศึกษาโดยตรง

ก่อนหน้านี้ การใช้หลักสูตรกลางของประเทศแล้ว ยังควรเพิ่มเรื่องราวของงานศิลปะ ท้องถิ่นในการพัฒนาผู้เรียนในด้านทักษะความคิดสร้างสรรค์และการพัฒนาทางด้านจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความรักในงานศิลปะรวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในท้องถิ่นของตน

เพื่อส่งเสริมช่างฝีมือด้านงานศิลปหัตถกรรม ในการใช้ทักษะดั้งเดิมรวมถึงวัสดุในท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้พื้นบ้าน และช่วยอนุรักษ์ไว้ซึ่งความแตกต่างระหว่างภูมิภาค และจากการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการของผู้วิจัย พบว่า ผู้เรียนมีความตั้งใจเรียน เรียนรู้อย่างมีความสุขและสนุกกับการเรียน อาจเป็นเพราะผู้เรียนพบความแปลกใหม่ในการเรียนการสอนและได้เรียนอย่างอิสระ ได้สัมผัสบรรยากาศและประสบการณ์ตรงจากช่างทำรถม้าจำลอง แม้ว่าจะเคยเห็นมาบ้างแต่อาจจะไม่เข้าใจองค์แท้ ทำให้ผู้เรียนตื่นเต้นและเกิดความกระตือรือร้นอยากที่จะเรียนรู้ ดังจะเห็นได้จากการซักถามปัญหาระหว่างการฝึกปฏิบัติการทำรถม้าจำลองจากผู้สอนและช่างทำรถม้าจำลองอย่างตั้งใจ

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากรถม้า นั้น มาจากงานวิจัยเรื่อง รถม้าลำปางกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลเมืองลำปาง: ธงชัยศึกษา (นันทิยา สมสรวย, 2555) ซึ่งได้ข้อค้นพบอยู่ 4 ประเด็นดังนี้ คือ

ประเด็นที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนกับรถม้า จากการไปเรียนรู้วัสดุอุปกรณ์การทำรถม้า ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการคิดโดยการสัมภาษณ์ช่างทำรถม้าที่กำลังเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ผู้เรียนได้สังเกตการใช้เหล็กเป็นวัสดุหลักมากกว่าไม้ซึ่งเป็นที่นิยมในอดีตเนื่องจากมีความแข็งแรงและทนทานกว่า กระบวนการแก้ปัญหาพบว่า ถ้ารถม้าใช้เหล็กทั้งคัน อาจมีปัญหาในเรื่องของน้ำหนักที่มากอาจลากรถไปไม่ไหว จึงต้องใช้วิธีเปลี่ยนจากไม้เป็นเหล็กเฉพาะส่วนที่สำคัญ เช่น ล้อรถ หลังคา แหนบ หรือทำรถม้าให้ได้สัดส่วนกับตัวม้าโดยเฉพาะ หรือผลการเรียนรู้ การทำหลังคารถม้า คือ นอกจากโครงสร้างหลังคาที่ใช้หนังเทียมสีแดงแล้ว การทำให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละคันสามารถตกแต่งลวดลาย สีสนับหลังคาได้ตามใจเจ้าของรถ บางคันอาจใช้ลายดอกไม้วาดลงบนหลังคารถ สร้างเก๋ววัลย์พร้อมช่อดอกไม้ตกแต่งหรือทำหลังคาซ้อนอีกชั้นเพื่อความสวยงาม นอกจากนี้ผู้เรียนยังได้ร่วมทดลองออกแบบลวดลายหลังคารถม้าและออกมานำเสนอให้เพื่อนได้ฟัง การไปเรียนรู้จริงที่โรงรถม้าในเรื่องการบำรุงรักษานอกจากจะบำรุงรักษารถม้าให้มีความสะอาด แข็งแรง ปลอดภัยแล้ว ตัวม้าก็มีความสำคัญในการบำรุงรักษาไม่แพ้กัน

ประเด็นที่ 2 กิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อเติมเต็มการเรียนรู้ได้ดำเนินการด้วยกิจกรรมการไปศึกษาสภาพจริงที่โรงรถม้า ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำรถม้าเป็นวิทยากรบรรยาย

ให้ความรู้แก่ผู้เรียน การสัมภาษณ์ช่างทำรถม้า เน้นการสรุปเป็นใบความรู้ การเขียนเป็นข้อคำถาม การเขียนบันทึกข้อมูลจากการเชิญวิทยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาบรรยาย การนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นรถม้าจำลองเน้นการเรียนรู้ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาสภาพจริงเพื่อเพิ่มทักษะการสังเกต การไปศึกษาสภาพจริงที่บ้านของช่างทำรถม้าจำลอง โดยมีส่วนร่วมในการวางแผนว่าจะได้ให้ข้อมูลองค์ความรู้เรื่องรถม้าเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทุกรูปแบบ ดังนั้นจึงเป็นการร่วมลงมือทำในฐานะเป็นวิทยากรให้ความรู้ต่าง ๆ แก่ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับสภาพจริง ได้ประสบการณ์จริง สัมภาษณ์เพื่อค้นหาคำตอบที่ตนเองอยากรู้ นำมาบันทึกข้อมูล การฝึกทำรถม้าจำลองจากเศษกระดาษเหลือใช้ ได้เชิญวิทยากรในชุมชนมาให้ความรู้เรื่องการทำรถม้าจำลอง วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้จริง และการประยุกต์เป็นรถม้าจำลองจากกระดาษเหลือใช้โดยยังคงส่วนประกอบเหมือนจริง เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

ประเด็นที่ 3 ผลที่เกิดจากการเรียนรู้รถม้า โดยภาพรวมแล้วพบว่าเกิดเนื้อหาที่เป็นข้อมูลความรู้ใหม่ที่น่าสนใจ เช่น ประวัติของบ้านต้นธงชัย ประวัติการทำอาชีพขั้รถม้า ประวัติการทำรถม้าจำลอง เป็นต้น จึงกล่าวเป็นบทสรุปของแผนงานได้ว่า กิจกรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ผู้เรียนมีความสุขกับการได้ไปศึกษาสภาพจริง ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องพึงพอใจ นอกจากนั้นยังได้เกิดรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนกับกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน จากการที่นักเรียนได้สัมผัสข้อมูลจริงจากภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง ชุมชนได้ร่วมออกความคิดเห็น ร่วมวางแผนร่วมลงมือทำในการให้ความรู้แก่นักเรียนและได้ร่วมสรุปประเมินผล

ภาพ 5-6 การปั้นรถม้าจำลองตามแบบเหมือนจริง เพื่อให้ทราบถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้า

ภาพ 7-8 การทำเปเปอร์มาเช่รถม้าจำลอง

บทสรุป

การผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องรถม้าลำปางกับกระบวนการเรียนการสอนทางศิลปะ จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่มีการถ่ายโยงความรู้ในท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ที่เป็นสากล ทั้งในลักษณะการจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในห้องเรียนและนอกห้องเรียน การออกไปศึกษาเรื่องของรถม้าจากแหล่งชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ สอดคล้องกับวิธีการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับชั้นประถมศึกษาที่เกี่ยวกับการสร้างงานศิลปะว่าผู้สอนกับผู้เรียนควรร่วมกันกำหนดชื่อเรื่องขึ้น แล้วให้ผู้เรียนในกลุ่มใช้เป็นเนื้อหาในการแสดงออกทางศิลปะ การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออกทางศิลปะตามชื่อเรื่องที่ได้ร่วมกันเลือกและเห็นว่ามีเหมาะสมนั้น ทำให้ผู้เรียนสามารถแสดงออกได้อย่างสมบูรณ์โดยมีข้อจำกัดในเรื่องประสบการณ์ ความถนัด ตลอดจนวัสดุที่ใช้ เพราะได้แสดงความสามารถในการแสดงออกตามขอบเขตที่ตนมีอยู่ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกแนวความคิดหรือเนื้อเรื่องของตนเองในการแสดงออก ทั้งยังได้แสดงออกอย่างอิสระ และให้สิทธิในการสร้างงานด้วยตนเอง เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีอิสระทางปัญญาโดยสมบูรณ์ มีอิสระในการเลือก การแสดงออกและการสร้างงาน ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะในระดับประถมศึกษาโดยตรงจากการสังเกตพบว่าผู้เรียนมีความตั้งใจเรียน เรียนรู้อย่างมีความสุขและสนุกกับการเรียน อาจเป็นเพราะผู้เรียนพบความแปลกใหม่ในการเรียนการสอนและได้เรียนอย่างอิสระ ได้สัมผัสบรรยากาศและประสบการณ์ตรงจากช่างทำรถม้าจำลอง หรือผู้ประกอบอาชีพสารพัดรถม้า แม้ว่าเคยเห็นมาบ้างแต่อาจจะไม่เข้าใจถ่องแท้ ทำให้ผู้เรียนตื่นเต้นและเกิดความกระตือรือร้นอยากที่จะเรียนรู้ ดังจะเห็นได้จากการซักถามปัญหาระหว่างการฝึกปฏิบัติการทำรถม้าจำลอง

จากผู้สอนและช่างทำร่มผ้าจำลองอย่างตั้งใจ การมีส่วนร่วมในการดูแลผ้า การดูแลรักษาผ้า ตลอดจนการนำผ้าวิ่งบริการนักท่องเที่ยวไปตามแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญต่าง ๆ ในตัวจังหวัด ลำปาง นอกจากนี้การใช้เรื่องราวขององค์ความรู้ในงานศิลปะท้องถิ่นจากสิ่งใกล้ตัว เป็นการพัฒนาผู้เรียนในด้านทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ และการพัฒนาทางด้านจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความรักในงานศิลปะ รวมไปถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในท้องถิ่นของตน ทั้งยังส่งเสริมช่างฝีมือด้านการถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมในการใช้ทักษะดั้งเดิมรวมถึงวัสดุในท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้พื้นบ้าน และช่วยอนุรักษ์ไว้ซึ่งความแตกต่างระหว่างภูมิภาค

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *การจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. (2544). *การพัฒนาคนด้วยศิลปะ*. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- นพวรรณ สิริเวชกุล. (2542). *หัตถศิลป์ ถิ่นร่มผ้า ภูมิปัญญาคนลำปาง*. กรุงเทพฯ: คอมแพคพรีนซ์.
- นันทิยา สมสรวย. (2551). *การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำร่มผ้าจำลองชุมชนบ้านต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง*. ลำปาง: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- นันทิยา สมสรวย. (2552). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่มผ้าจำลองของชุมชนบ้านต้นธงชัยสำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 จังหวัดลำปาง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- นันทิยา สมสรวย. (2555). *ร่มผ้าลำปางกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลเมืองลำปาง (ธงชัยศึกษา) บ้านต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

- มะลิฉัตร เอื้ออานันท์. (2550). *ศิลปะศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545). *ศิลปะคือกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาเด็ก*. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- สุชาดา จักรพิสุทธิ์. (2547). การศึกษาทางเลือกของชุมชน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 27(4), 18–23.
- อคิน รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษา นโยบายสาธารณะสุข.

ภาษาอังกฤษ

- Almeida, C. M. C., & Barbosa, A. M. (2001, October). *Brazilian case study–visual arts*. Paper presented at the UNESCO Regional Meeting of Experts on Arts Education at school in Latin America and the Caribbean, Uberaba.
- Chapman, L. H. (1978). *Approaches to art in Education*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1981). *Rural development participation: Concept and measures for project design implementation and evaluation*. Ithaca, NY: Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University.
- Fornaroff, A. (1980). *Community involvement in health system for primary health care*. Geneva: World Health Organization (WHO).
- McFee, J. K. (1961). *Preparation for art*. San Francisco, CA: Wadsworth Publishing.
- UNESCO. (2006a, June). *Art education – Botswana prospective*. Paper presented at the UNESCO Regional Conference on Art Education in Africa, Port Elizabeth.
- UNESCO. (2006b). UNESCO presents the 6th annual seal of excellence for handicrafts across Asia. Retrieved from http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/librory/OPI/Documents/Press_RELEASES/CLT_SealAnn_0.10.06.pdf.